

Ærkebispervealget i Lund 1177.

I.

Brødrene Lauritz og Curt Weibulls kildekritiske forskning af dansk historie i 12. århundrede har ikke mindst haft gennemgribende betydning for den kirkehistoriske forståelse af perioden. Professor *Lauritz Weibull* har i en række afhandlinger fastslået ærkebiskop Eskils epokegørende betydning som forkæmper for de gregorianske idéer om forholdet mellem stat og kirke og som formidler af den nye franske fromhed, der navnlig skyldes cistercienserne og fremfor alt Eskils højtagtede ældre ven, Bernhard af Clairvaux. Eskil står dermed som sin tids største kirkelige personlighed. — *Curt Weibulls* doktordisputats 1915 (*Historisk Tidskrift för Skåneland*, VI) belyste på grundlæggende måde Saxos historiske forfatterskab. Han karakteriserede ham som en stuelærd kompilator af literære kilder, der tendentiøst forherligede Hvide-slægten og navnlig Absalon. Ikke mindst Saxos renvaskning af Valdemar I og Absalon for deres forhold til det kirkelige skisma er et typisk eksempel på Saxos forfalskende historieskrivning. Det samme gælder hans (i literær henseende så berømte) skildring af ærkebispervealget 1177. Han lader her Eskil fremlægge to falske pavebreve, hvoraf det første tillader Eskil at nedlægge sit embede, det andet bemyndiger ham som pavelig legat til at udnævne sin efterfølger (eller som Saxo også siger »vælg, hvem han vil»). Denne bemyndigelse, der altså giver Eskil en ubegrænset provisionsret, strider imidlertid afgjort med dengang anerkendt kanonisk ret og med bispebesikkelserne i Europa og specielt i Danmark. Det pavebrev, som Friedberg i sin udgave fra 1881 af *Corpus Juris Canonici* II, for første gang offentliggjorde i dets helhed, fastslår dette utvivlsomt. Paven tillader ganske vist trods store betænkeligheder Eskil at nedlægge embedet, men påbyder ham også at forhandle med kongen og verdslige og gejstlige repræsentanter om en værdig efterfølger, samt om hans eget fremtidige underhold. Resultatet af forhandlingerne skal forelægges paven, der forbeholder sig at stadfæste den valgte. Her er således hverken tale om at fratage kongen hans ret til indflydelse på efterfølgerens valg eller om at

give Eskil en provisionsret som pavelig legat. Saxo har sammenvævet sin beskrivelse af velet 1177 under brug af det ægte pavebrev til sit foregivne første brev, men det andet er fri konstruktion dels udfra hans brug af den kilde til Knytlingesagaen, som Weibull har så store fortjenester af at have påvist, og dels udfra Saxos opfattelse af pavens plenipotære magt. Hans skildring af Eskils forhold til kong Valdemar og til Absalon, der strider helt med hans tidligere nedrakning af Eskils personlighed og virke, er betegnende for hans opdigtning, når det gælder forherligelsen af hans favoriter, Et egentlig valg kunde iøvrigt overhovedet ikke finde sted, da Absalon som fungerende biskop kun kunde postuleres, men vi ved, at paven tillod ham senere sammen med ærkesædet vedblivende at beholde Roskilde stift. Et forsøg på at udskille sande enkeltheder i Saxos med de to pavebreve nøje sammenhængende fremstilling er umulig. Det bliver kun hypoteser, som intet har at gøre med videnskabelig forsknings kendsgerninger.

Fra svensk side fremsatte 1928 den nu afdøde A. Helgesson (i Festskriftet til professor theol. M. Pfannenstill) et forsvar for Saxos fremstilling af ærkebispervelet 1177. Det ægte pavebrev, som han oversætter og kommenterer, hævder han står ikke, som Curt Weibull vil, i reel modsætning til Saxos beretning. Helgessons kommentar til det ægte pavebrev påviser to vigtige ting: 1) Foreliggende ældre udgaver af kirkeretten (der i gengivelse af Gregor den IX's decretaler kun benyttede pavebrevets første afsnit, der opfattes som et afslag på en ansøgning om nedlæggelse) har afvigende læsemåder, som stærkere pointerer pavens frygt for den skismatiske tendens i clerus. Ved at følge læsemåden *indecens* (i stedet for *incedens*) i afsnittets sidste del, som pålægger Eskil på visse betingelser at forhandle med kongen og andre om sin efterfølger, bringer Helgesson virkelig mening i stykket, som taler om, at en stridsmand kun vil afføre sig sin kampudrustning efter sejren. Denne konstatering af forskellige læsemåder godtgør, at også slutningsstykket (som altså ikke har paralleler i det nu fremdragne fuldstændige pavebrev) *kan* have foreligget med læsemåder, som f. eks. kunde lette oversættelsen af det besværlige stykke, som opregner de forskellige forhandlingsmuligheder, som paven opfordrer Eskil til at bruge *suscepta oportunitate*; (Helgesson foreslår dog ingen tekstrettelser i dette afsnit). — 2) Helgesson bebrejder (ikke helt med rette) Curt Weibull for, at han helt ser bort fra mellemstykket (sidste del af afsnittet, der synes at udelukke pavens tilladelse til nedlæggelse), i alt fald svækker Weibull pavens argumentation. Denne havde først bebrejdet Eskil, at han *forlangte* at nedlægge embedet; nu

erklærer han, at Eskil må vide, at »hans vinger er bundne». Kun med pavens tilladelse kan han ifølge kirkeretten og hans lydighedspligt overfor paven »flygte til ørkenen» (d. v. s. gå i kloster) — allerede dette viser, at paven ikke vil give ham en egentlig tilladelse til at abdicere, han tillader ham *kun* at begynde forhandlinger med kongen og de øvrige nævnte, både om en eventuel efterfølger og om hans eget fremtidige underhold. Resultatet at disse forhandlinger skal forelægges paven, der så vil handle *in facto*, hvorved et tilfredsstillende resultat kan komme i stand. — Udfra denne forståelse af pavebrevet hævder Helgesson, at der må have foreligget en *videre brevveksling* med paven, og det er denne Saxo bevidner, men han citerer ikke de to pavebreve; han refererer kun deres væsentlige indhold. Alligevel gør Helgesson ikke brug af sin hypotese om den videregående korrespondence, da han mener at kunne *påvise*, at Weibulls påstand om modsætningen mellem det ægte pavebrev og Saxos redegørelse er uholdbar. Jeg har venskelighed ved at følge ham heri, og hans historiske redegørelse for, hvorledes bispevalgene i Sverige og Danmark hidtil foregik, er næppe holdbar. Han mener, at Curt Weibull har uret, når han hævder, at en valgforsamling trængte sig siden 1134 ind i kongens gamle ret til at besætte bispestole. Selv mener han, at det er kongerne, som siden 1134 søger at berøve de kirkelige valgforsamlinger deres gamle ret.

Helgesson mener altså, at Curt Weibulls påstand om modsætningen mellem det ægte pavebrev og Saxos fremstilling falder bort, når man erkender, at Saxo kun refererer de to pavebreve. En række formelle lighedspunkter med det ægte pavebrev godtgør iøvrigt Saxos første brev væsentlige rigtighed. Om det andet synes Helgessons fremstilling mig ikke helt klar. Han forkaster påstanden om en forfalskning og fastholder, at Eskil som legat (på opfordring også af kongen) kom til at lede valget. Men har paven givet ham en provisionsret, som Saxo i sit »referat» tillægger ham? Kommer vi uden om, at Eskil ved (ifølge Saxo) at vægre sig ved at benytte pavebrevets bemyndigelse indirekte bevidner, at dette pavebrev er en opdigtelse (*såfremt* det ægte pavebrev først forelå kort før 1177)?

Fra dansk side har *Erik Arup* i sin Danmarkshistorie I, 1925 fuldt ud givet Curt Weibull ret i hans opfattelse af valget 1177. Ganske vist indlader han sig ikke på spørgsmålet, om Saxo har forfalsket pavebreve; men han erklærer, at Saxos fremstilling er »helt urigtig». Vi kan derfor »kun gætte» med hensyn til valgets forløb, og Arup gætter da, at det var kongen og hans i Lund tilstedeværende »hirdmagt», som fik den afgørende betydning. Han ser valget 1177 som en parallel til valget 1158 i Roskilde af Absa-

lon til stiftets biskop. Der lod kongen formelt kirkens repræsentanter vælge, men af frygt for kongens krigsmagt valgte kannikerne ingen af de tre af dem foreslåede kandidater, men enstemmigt Absalon. I Lund gav den affældige Eskil »med svag og skælvende stemme» Absalon sin stemme af frygt for kongen, skønt han ønskede sin brodersøn, domprovsten, valgt, og samtlige vælgere istemte råbet Absalon af samme grund. Absalons modstand og appel til paven har sin egentlige grund i hans ærgerrighed; han ønskede at forene Roskilde og Lunds stifter, og paven billigede dette.

En særlig afhandling om valget 1177 har den nuværende professor *Hal Koch* förelagt 1939 i Kirkehistoriske Samlinger, 6. rk., I. Ligesom Helgesson vil han forsvare Saxo, men han erklærer, at Helgessons afhandling trods betydningsfulde sproglige bemærkninger, »i det store og hele er forfejlet». Skønt han ser noget berettiget i Helgessons formodning om en fortsat brevveksling med paven, hævder han, at det ægte pavebrev er udstedt så sent, at man af tidsmæssige grunde må udelukke nye breve. Men gennemgår man Saxos fortælling (idet man *foreløbig* ser bort fra det andet brev, som jo ikke fik nogen reel betydning for selve valget, da Eskil gav afkald på at benytte den myndighed, det gav ham), må man erkende, at Saxos fremstilling er så pålidelig, at man ligefrem kan sige, at den står som *et paradigma* på, hvorledes et middelalderligt bispevalg foregik på den tid. Man må overhovedet antage, at Saxo enten selv var *nærværende* (i Lund 1177) eller at han har sine meddelelser fra en pålidelig beretter. Curt Weibull har uret, når han hævder, at Saxo kun bygger på de nævnte breve og på den med Knyttingsagaen fælles kilde, samt på sin egen overbevisning om pavens absolute myndighed. Det er kildekritisk uholdbart at se bort fra Saxo som personlig meddeler eller benytter af pålidelige meddelelser. Om en pavelig legats kompetence har vi fra tiden ikke sikre meddelelser; men al rimelighed taler for, at valgforsamlingen (inclusive kongen) har opfordret Eskil som den afgåede ærkebiskop og pavens legat til at foreslå efterfølgeren. Valgret i egentlig forstand havde han ikke som afgået, men han optræder heller ikke som vælger. Af respekt for hans personlighed afæskede man ham hans votum, og dette vandt så almindelig tilslutning, at valget kan siges *at ske per inspirationen*. Vender man sig *derefter* till Saxos andet brev, som Weibull erklærer for forfalskning, er det i virkeligheden kun udtrykk for en *misforståelse* af den ikke særlig kirkeretskyndige historieskriver. Han troede på pavens absolute kirkemagt. Dermed er misforståelsen forklaret. — Men forelå der et brev?

Særligt får Saxos beretning om 1177 sin stadfæstelse ved

vort kendskab til kongemagtens daværende forhold til kirken. Weibull mener, at der herskede en »disharmoni», men Koch hævder med god begrundelse, at der var indtrådt en afgørende forandring, siden Valdemar nødtes til at hjemkalde Eskil fra hans 6—7 årige landflygtighed, der var fremkaldt ved kongens deltagelse i det kirkelige skisma på modpave Victor IV's side. Men da kongen henvendte sig til pave Alexander III, brød han afgjort med skismatikerne. Alexander nøjedes imidlertid ikke med at tilgive den angrende skismatiker, han forlangte, at kongen tilbagekaldte Eskil og »ærede ham som en fader». Eskil vendte da hjem som en sejrherre, og de skismatiske biskopper i Slesvig og Odense måtte forsvinde. Den danske kirke og den danske konge står siden c. 1168 i fuld enighed med Eskil, manden, som repræsenterede de nye kirkelige ideer og den franske fromhed. Hans deltagelse i det berømte tog til Rygen viste ikke alene, at han var forsonet med kongen, men også var villig til offer for landets hæder. Men på særlig afgørende måde fastslås pagten mellem stat og kirke ved den store kirkefest i Ringsted i juni 1170, hvor Eskil skrinlagde og dermed helgenkronede Valdemars fader, Knud Lavard, samt salvede og kronede den lille Knud. Tidligere havde Eskil modsat sig Valdemars egenmægtige skrinlæggelse af faderen, nu foretog han med pavens billigelse, som sikkert netop skyldtes ham, den kirkegyldige skrinlæggelse, som i virkeligheden også betød, at kirken velsignede Valdemars og Knuds kongemagt. At kongen vandt meget ved Eskils to handlinger, er utvivlsomt, men Eskil er hovedmanden, og harmonien mellem stat og kirke er siden 1170 en kendsgærning. Ud herfra må vi se på valget 1177. Saxo, hvis had til Eskil tidligere var klart nok, og som ikke viser forståelse for betydningen af 1170, har måttet bøje sig for kendsgerningerne og giver derfor Eskil fornøden oprejsning 1177.

I en afhandling 1954 i Scandia XXII fastholder *Lauritz Weibull* afgjort broderens opfattelse af Saxo som den tendentiøse historieforfalsker af begivenhederne 1177. Han giver først en fortræffelig svensk oversættelse af pågældende afsnit hos Saxo og fastslår derefter, at dennes skildring, der uløselig hænger sammen med hans andet pavebrev, står i afgjort modsætning til det ægte pavebrev, som nu foreligger i sin helhed, og som Eskil har modtaget kort før valget. Det giver ganske vist meget uvilligt Eskil ret til at resignere, men pålægger ham forhandlinger, navnlig med kongen, om efterfølgeren, men aldeles ikke som legat, ti hans legation ophørte med hans resignation. Heller ikke er der tale om nogen provisionsret. — Saxos referat af det første brev viser hans kendskab til det ægte pavebrev, men dets sidste

afsnit har han *forsættligt skudt til side og erstattet* med det uægte andet brev, som ganske ser bort fra de forhandlinger, paven foreskrev skal ske inden hans afgørelse af valget, hvis karakter som en postulation, eftersom kandidaten er biskop, forties. Saxos hele beretning hænger nøje sammen med det opdigtede andet brev, der tillægger paven en provisionsmagt, som først kan påvises en menneskealder efter Alexander III's papat. Eskils legation, som altså er ophørt med hans nedlæggelse, forklarer Eskils forsøg på med vold at intronisere Absalon og hans senere fristelser af denne. — Men Saxos andet brev, der bærer hele hans beretning, lader sig ikke bagatellisere eller, som Hal Koch siger, forklare som en misforståelse. Vi kender jo nu Saxos måde at skrive historie på, og hans skildring af de tre hovedpersoner viser også klart nok tendensen i hans beretning. Eskil, som tidligere er karakteriseret som en ondsindet oprører, er nu Valdemars og Absalons tro ven, kongen er blevet en retfærdig kirkeligsindet hersker efter *Decretum Gratiani's* forståelse af en sand fyrste. Han bøjer sig derfor fuldt for Eskil, da han forelægger ham pavens breve. Absalons sjælsstorhed bliver næsten overmenneskelig ved hans afvisning af fristelserne til ære, magt og berømmelse. Sluttelig tegner Lauritz Weibull gennem et brev fra abbeden i Sct. Remi til Absalon, efter at denne har tiltrådt ærkesædet, et billede af de virkelige herskende forhold i Skåne, som langtfra viser harmoni mellem gregoriansk kirkemagt og staten. Brevskriveren har sin viden fra den hjemvendte missionsbiskop Fulco, som Eskil havde støttet så varmt. Nu rådede langt fra den enhed og begejstring, hvormed Skåne nylig — efter Saxo — havde valgt Absalon. — Abbeden minder Absalon om makkabæertidens følger af Guds lov og formaner ham indtrængende til at værne om kirkens ret. Heller ikke Saxos skildring af enheden mellem Eskil og Absalon kan altså godtages.

II.

Jeg vender mig nu til en undersøgelse af det ægte pavebrev, som både Curt Weibull, Helgesson og Hal Koch har optrykt i dets helhed. Da det jo mangler både dato og årstal, må undersøgelsen først dreje sig om tidspunktet for dets udstedelse. Bortset fra Helgesson hersker der enighed om at henføre det til kort før valget 1177. Selv Helgesson ser i sit forsvar for Saxo bort fra sin formodning om, at brevet forudsætter en følgende brevveksling med paven. Heri mener jeg, at han har uret. Jeg peger da først på, hvad der taler for den fortsatte brevveksling, og dermed på et ældre tidspunkt for brevets udstedelse.

Kun brevets begyndelsesafsnit var før 1881 kendt fra Gregor IX's dekretalsamling. Om modtageren har der ikke været strid, selv om angivelsen af hans embedssted er forvansket. Med grund opfatter man det som et afslag på Eskils ønske om at fratræde. I dekretalsamlingen står det som et paradigma på pavens retfærdige og myndige optræden, når han trods ansøgerens alder og svaghed og hans udmærkede embedsforrettelse afslår hans resignation af hensyn til, hvad der nytter kirken. Vor fremragende historiker fra 18. årh. P. F. Suhm satte da dets affattelsestid till ca. 1173. Ganske vist syntes brevets omtale af den herskende forfølgelse af kirken at pege på det forudgående skismas tid; men da ansøgeren så stærkt urgerer sin alder og affældighed, skønt Eskil dengang stod i sin fulde kraft, kan brevet ikke henføres til skismaets år, men senere end ca. 1173 kan det heller ikke sættes, da afslaget forudsætter en ny ansøgning og et nyt imødekommende svar. — Da det nu foreliggende fuldstændige brev må opfattes som en — ganske vist betinget — tilladelse til afsked, synes imidlertid talen om en fortsat brevveksling forfejlet. Ikke desto mindre har altså Helgesson genoptaget tanken, og jeg mener, han har ret deri.

Klart er i alt fald, at den fremragende kender af pavebreve, Reimundus de Pennafort, som 1234 udgav Gregor IX's dekretalsamling, og som sikkert kendte det hele brev, ikke fandt slutningen stridende mod begyndelseargumenterne for et afslag. Nu er det ganske vist kendt, at Reimund både udelod og forkortede pavebreve af hensyn til sit formål, at forherlige og fastslå pavens almagt. Det formodes derfor, at han forsætlig har udeladt brevets slutning og derved forfalsket brevets virkelige indhold. Men slutningen betoner i alt fald meget stærkt netop pavens afgørende myndighed, hvorfor begrundelsen for udeladelsen falder bort. Men har man så ikke ret i, som Curt Weibull at hævde en absolut modsætning mellem brevets første og sidste stykke? Reimund har i alt fald ikke selv opfattet det således, og selve brevskriveren pave Alexander III kan ikke have opfattet sit brev således. Han var bekendt som sin tids mest fremragende kirkeretskender og som en udmærket logiker, der i alt fald ikke vrøvlede. Han har altså ikke fundet nogen modsigelse mellem sine argumenter for Eskils fortsatte virksomhed og de forhandlinger, han pålægger ham at føre om at foreslå paven en eftermand. Denne store forkæmper for kirkens selvstændighed, som afgjort mente, at gejstligheden *alene* burde vælge ved biskopsledighed, har da heller ikke i brevets slutning med en stavelse talt om valg eller omtalt vælgere. Alene af hensyn til Alexander III's kanoniske indsigt og bekendte klogskab bør man derfor prøve, om hans indrømmelse

til Eskil betegner mere end rent præliminære forhandlinger, som han forlangte sig forelagt, før der kunde blive tale om handling in facto. Dette så meget mere, som han jo heller ikke med et ord erklærer sig forpligtet til at følge Eskils forslag om en efterfølger. Han forbeholder sig selv at træffe en afgørelse, som både han og Eskil fremtidig ikke skal angre, ikke blot at confirmere et valg.

Hvad siger nemlig brevet? I første del må jeg give Helgesson ret i, at paven røber sin krænkelse over formen i det brev han har modtaget fra Eskil, selv om denne også har givet udtryk for sin hengivenhed overfor paven. Alexander III *bebreyder* klart nok Eskil, at han ligefrem *krævede* sin tilbagetræden, og hvad værre er, ser bort fra, hvad der tjener kirkens nytte (*Contraria exigebant [literæ] ecclesie utilitatibus cessionem*), eller, som det gentages i direkte tale til Eskil: *Te tamquam emeritum postulas relaxari*. Brevet har *smerttet* paven, så han endog frygter, at dets »smertepil» skal såre den levende kærlighed i hans bryst til Eskil (*Ne igitur hujus doloris aculeus vividam circa te nostri pectoris vulneret caritatem*). I det følgende betoner derfor paven, at hans betingede imødekommenhed skal opfattes som en ren nådebevisning (jfr. *indulgemus*). — Selv om de anførte alvorlige ord ikke ligefrem kræver en undskyldende forklaring fra Eskil, må man dog vel indrømme, at de må have bevæget ham stærkt, da han jo satte sit venskab med paven så højt. I alt fald taler de ikke mod et nyt brev, som i sømmeligere form udbad sig embedsnedlæggelsen som en pavelig nådesbevisning, idet han samtidig med større alvor pegede på sin tiltagende legemlige svaghed og sine sjælelige motiver til at gå i kloster i Clairvaux, som han havde lovet deres fælles åndelige fader, Bernhard af Clairvaux. — Vender vi os så til de betænkeligheder, paven har ved at bevillige en så fortjent ærkebiskop, som trods al legemlig svaghed besidder åndskraft og ægte trosnidkærhed, at nedlægge sit embede, bemærker man *først* brevetts omtale af den herskende ondskab og forfølgelse af kirken (*tanta est diei malitia et contra ecclesiam dei tam gravis tam diuturna persecutionis instantia*). Paven må selvfølgelig her tænke på *danske* forhold, da europæisk kirkefjendskab ikke kunde begrunde nødvendigheden af Eskils forbliven i embede. Muligvis må her foretages den af Helgesson nævnte rettelse af *diei* til *cleri* da den både er bevidnet, og det følgende *diuturna* tilstrækkelig betoner det *øjeblikkeligt* nærværende. I så fald taler brevet altså om ondskaben (selvfølgelig vendt mod de gregorianske ideer) i den danske clerus, der vel kan være tænkelig trods kirkefreden 1170. Hvorvidt Helgesson har ret i, at paven med udtrykket: *Si tuam sedem contigerit subire defectum*, tænker på en ligefrem skis-

matiker som Eskils eventuelle efterfølger, er vel muligt. I alt fald betoner paven, at kirken har større sikkerhed ved at styres »under skyggen af dit navn«, end hvis en ny og ukendt person in tanto discrimine fik styret. Derfor *formaner* han Eskil (monemus te igitur) til, at han i »disse tider« ikke besværer sig med denne sag (super hoc). Han stempler endog Eskils fratræden som ganske usømmelig, da en kriger jo ikke løser sit bælte, før han har sejret. (Helgessons tekstrettelse af incedens till *indecens* har både tekstbevidnelse og er nødvendig, da brevets ord ellers bliver meningsløse uden et non indføjes.) Og nu følger en *direkte befaling* til Eskil, hvortil paven som begrundelse følger en alvorlig religiøs advarsel: Kæmp videre som en god Kristi stridsmand trods bekymringen ved dit embede, ti din længsel efter hvilen kan komme til at betyde, at det dig betroede pund tages fra dig. Sluttelig lyder det med fuld pavelig myndighed: »Du *kan* overhovedet ikke bruge dine vinger til at flyve ud i ørkenen, ti de er *bundne* ved den forpligtelse, som både den kanoniske ret og dit lydighedslofte overfor mig pålægger dig«. Der er unægtelig i det her referede adskilligt, der måtte friste en ærekær mand som Eskil til et protesterende svar. I alt fald måtte bebrejdelsen for ikke at være en sand Kristi stridsmand såre ham på det ømfindtligste, og pavens *misforståede* opfattelse af de danske kirkeforhold måtte virke pinligt på den mand, som antagelig opfattede fredsdemonstrationen mellem stat og kirke 1170 i Ringsted for sit livs største sejr. Var ikke forlængst skismatikerne uddrevet fra deres bispesæder, og var der nogen sandsynlighed for, at der kunde vælges en uduelig, endsige en skismatiker, til hans efterfølger? Var ikke en lovende klosterbevægelse i rig udvikling? Ja, måtte ikke, hvad der var opnået for kirken ved de såkaldte skånske og sjællandske kirkeretter, opfattes som afgjorte fremskridt, selv om man betødne indrømmelserne til kirkeejerne?

Havde Eskils brev såret pave Alexander, måtte så ikke dette svar vække bitre følelser hos dets modtager, da det jo, trods de anerkendene ord i brevets begyndelse, og trods pavens ønske om hans forbliven i embedet, dog reelt syntes at betragte resultaterne af hans virke som underordnede? Jeg synes at pavebrevets første del ligefrem *kræver* et forklarende svar, og dermed fastslåes, at vort pavebrev må være ældre end ca. 1177.

Men udelukker ikke *slutningen* med dens indrømmelse til Eskil om at udse sin efterfølger en videre brevveksling? — Ser man nu på dette brevafsnit, må man først beklage, at det alene foreligger i den af Friedberg forelagte tekstform, hvis sproglige vanskeligheder rimeligvis kunde lettes, hvis vi (som til begyndelsen) havde adgang til andre læsemåder; men vi må altså holde os

til den foreliggende tekstform. De første sætninger lyder: *Ceterum, ne, frater, te intollerabiliter nos gravare causeris, qvi melius tui potes tam animi debilitatem nosse qvam corporis, hoc tandem tibi (si iudicio conscientiae tuæ res id prorsus exigit), indulgemus ut etc.* Dette kan vel gengives således: »Iøvrigt, broder, for at du ikke skal beskylde os for at besvære dig på utålelig måde, du, som bedre formår at kende såvel din sjæls som dit legems svækkelse, bevilliger vi dig sluttelig — såfremt sagen absolut kræver det efter din samvittigheds dom — at» o. s. v. Her stiller paven altså en afgørende personlig betingelse for sagens optagelse overhoved. Han pålægger Eskil, som han indrømmer må kende sin svækkelse bedst, en alvorlig samvittigheds prøve, om sagen virkelig er ham så nødvendig. Dette tyder i alt fald stærkt på et *svar* fra Eskil.

I de følgende sætninger, som giver os indholdet af pavens bevilling til Eskil, er forståelsen af, hvad paven mener med *tam per te qvam per principem terræ etc.* det afgørende hovedpunkt i undersøgelsen. Tekstens ordlyd er følgende: *Indulgemus, ut suscepta oportunitate tam per te qvam per principem terræ vel etiam litteras tuas de substituenda sis persona sollicitus et talem invenire satagas successorem qui non a fidei claritate degeneret neqve a tramite rectitudinis et honestatis aberret.* — Når paven bruger udtrykket *indulgemus*, understreger han allerede klart, at der i foreliggende tilfælde er tale om noget uregelmæssigt, som kræver indulgens af paven, altså en ligefrem nådebevilling. Verbet styrer et *ut*, som atter styrer *sis sollicitus*, som tydeligt tilkendegiver, at bevillingen alene gælder Eskil, hvad jo også den umiddelbart følgende opfordring til Eskil om at finde (*invenire*) en efterfølger, som ikke svigter i troens klarhed eller mangler retfærdighed og hæderlighed, understreger. Både ved *sis sollicitus* og *satagas invenire* lægger paven absolut opgaven at udpege en efterfølger, i Eskils hånd. Han skal jo også garantere paven for vedkommendes tro og sædelighed.

Men paven forlanger også, at Eskil skal forhandle om sit forslag med forskellige nævnte personer. Ganske vist synes de led, som opregnes ved præpositionen *per*, at stå i nøje forhold til *suscepta oportunitate*, således at også de nævnte benytter en gunstig lejlighed til at drøfte spørgsmålet. Men dette giver jo ingen mening. Paven tænkte på forhandlinger indledt af Eskil, selvom han, då han skrev det første *per*, ikke tænkte på at lejligheden kunde tages dels af Eskil dels af kongen. I alt fald, når *per* ikke blot styrer *litteras* (det brev, hvori paven også kan tænke sig Eskil rejse sagen, hvis han hverken vil eller kan personlig fremsætte den) og *idoneos nuntios* (Eskils sendemænd), men endog *illius reg-*

ni religiosos (klosterfolk) et industrios (vel fremragende lægfolk), så må det blot dreje sig om forhandlinger, hvad enten der mangler et verballed i teksten eller ikke, og dette bekræftes klart nok af det følgende stykke, som taler om, at Eskil også skal forhandle (tractare et deliberare) med de *samme* personer om sit fremtidige underhold. Men Alexander III, for hvem et bispevalg blev besmiltet, hvis lægfolk blandede sig i valget, og som allerede 1170 havde forbeholdt det nye domkapitel i Viborg eneret til at vælge biskop, taler altså i sit brev ikke med et ord om, at de nævnte personer skal være vælgere. Han vil kun, at Eskil skal, forelægge dem sit forslag til udtalelse, og når han selv har fået disse udtalelser forelagt, vil han handle in facto. Nu kunde man tænke sig den mulighed, at Eskils forslag ikke vandt bifald endsige almindelig tilslutning. Også det andet forhandlingsemne, paven har krævet sig forelagt, kunde møde modstand. Hvad så? Paven udtaler sig ikke herom, men det er klart, at han betragter de foreskrevne forhandlinger som noget rent præliminært, og det kan tilføjes, at de nævnte personer næppe vilde blive hørt i Danmark om spørgsmålet om Eskils fremtidige underhold. Der vilde antagelig her blot blive tale om Lunds domkapitels stilling. Vi kan imidlertid kun sige, at pavebrevet klart kræver, at sagen forelægges paven til endelig afgørelse, ti slutningen lyder: ut quum nobis haec omnia tam tuæ quam illorum fuerint assertione comperta, ita provide ac secure possimus in facto procedere quod neque nos neque te ipsum oporteat hujus operis in posterum poenitere. Om han, efter at have overvejet indberetningen, tænker på, at man i Lund skal vælge Eskils efterfølger, er ganske vist ikke udelukket, men sandsynligst forekommer det mig, at paven, når han efterat have modtaget svar, gav Eskil sin endelige tilladelse til at nedlægge, selv vilde udnævne efterfølgeren. Udtrykket provide et secure tyder virkelig på, at Alexander III tænkte på at providere efterfølgeren med embedet. At man først senere har vidnesbyrd om pavens provision, udelukker ikke, med vort kendskab til Alexander III's personlighed, at han allerede havde tanken om en sådan udnævnelse i et ekstraordinært tilfælde. Men dette vedrører jo ikke resultatet af undersøgelsen af pavebrevet. Dette bekræfter efter min opfattelse Helgessons hypotese, at der er foregået en følgende korrespondence med paven inden 1177, hvorfor vort brevs udstedelestid må sættes så tidligt, at der er mulighed for Eskils nye ansøgning og for pavens svar (circa 1175?).

Om Eskils nye ansøgning kan man vel påstå, at den har haft den af paven ønskede form, og at den nærmere har gjort rede for hans helbredstilstand og længsel efter klosterlivet, rime-

ligvis med påberådelse af hans løfte till Bernhard. Antagelig har den også gjort rede for de virkelige kirkelige forhold i Danmark, og udelukket forekommer det mig ikke, at Eskil har henledt pavens opmærksomhed på Absalon som sin bedste efterfølger. Men om Eskils forhandlinger med de af påven nævnte personer ved vi intet. Muligvis har Eskil forestillet paven, at en sådan forespørgsel vilde vække uro og måske modstand mod hans egen kandidat. Dette kan have støttet påven i tanken om at providere eller give Eskil en særlig fuldmagt. — Men alt dette mangler bevisligheder, når man frakender Saxo enhver berettigelse som kilde. Jeg er i det hele enig med Curt Weibull i hans bedømmelse af Saxo som historieskriver. Også hans beretning om begivenheden 1177 er klart nok præget af hans tendensiøse forherligelse af Absalon og Valdemar. Men jeg giver Hal Koch ret i, at Saxos beretning forudsætter en saglig meddelelse, som han ganske vist bearbejder frit og delvist har forvansket. Men efter min forudseede undersøgelse er det ikke udelukket, at han kan have ret i, at Eskil har fremlagt to skrivelser fra paven, en afskedsbevilling og en meddelelse af en vis myndighed som pavens legat til at bruge ved det efterfølgende valg. Vi ved jo faktisk såre lidt om, hvad myndighed en pavelig legat dengang havde, og om det er givet, at den forsvinder ved Eskils embedsnedlæggelse. Men jeg vil antage, at Alexander III har tildelt Eskil en ekstraordinær kompetence ved valget af hans efterfølger. I alt fald tror jeg ikke, at Saxos andet pavebrev er en forfalskning, endsige en fri opdigtelse. Netop når det fremhæves, at Saxo tillagde paven en plenipotær kirkemagt, er det lidet sandsynligt, at han vovede sig til at forfalske eller opdigte pavebreve. Tidligere i sin krønike udtaler han da også sin foragt for en brevforfalskning. Jeg kan tro alt i retning af tendensiøs fremstilling hos Saxo, men man savner al berettigelse til at kalde ham en brevforfalsker. Til en vis grad billiger jeg altså Hal Kochs tale om misforståelse hos Saxo, men ikke med hensyn til, at der har eksisteret et andet pavebrev, der tillagde Eskil en vis myndighed, han ikke gjorde brug af. Her må man vælge et af to, og det os foreliggende pavebrev tyder på, at Saxo har ret i selve kendsgæringen (om et pavebrev).

Sluttelig udtaler jeg min forundring over, at hverken Curt eller Lauritz Weibull vil tage noget hensyn til den epokegørende fornyelse i forholdet mellem stat og kirke, som indledtes med kong Valdemars tilbagekaldelse af Eskil og fik en højtidelig bekræftelse ved kirkemødet 1170 i Ringsted. Hal Koch henviser i sin afhandling med grund til mine forelæsninger om dansk kirkehistorie i middelalderen. — Allerede i 1903 betonedede jeg meget stærkt betydningen af denne kirkefest — iøvrigt også i sædelig

henseende, da det jo sikkert har vakt stærk forbavselse blandt mange tilstedeværende, at Valdemars voksne og tapre, men uægte søn Christofer blev skudt til side for den lille Knud. Ser man på dansk forudgående historie (for ikke at tale om Norges), forstår man, at kongernes frillebørn ansås for ligeså berettigede til tronen som ægte børn, når de havde valgtække. 1170 gennemtvang Eskil en afgørende fornyelse af synet på ægteskabets ret og dets hellighed. — 1920, da man atter holdt kirkefest i Ringsted, og kirken præst betonedede, at man 1170 fejrede freden og Nordens kirkelige enhed, skrev jeg en længere artikel, som i alt fald er offentliggjort i et jydsk blad, jeg bevarer, hvori jeg betonedede den historiske betydning af 1170, ganske som Hal Koch senere gør det, men jeg gjorde opmærksom på, at en fredsfest i ydre forstand var det ikke, da krigen mod syd stadig var i fuld gang, og forholdet til de nordiske riger langt fra var fredeligt. Den tilstedeværende ærkebiskop af Uppsala var fordrevet fra sit embede, og biskoppen af Oslo var sendt netop som fredsforhandler mellem kong Valdemar og Erling Skakke. Men for kirkeforholdene i Danmark var 1170 afgørende, og uden denne begivenhed forstår man ikke Eskils stilling 1177 og dermed det væsentlige i Saxos beretning. Herpå skal jeg imidlertid ikke indlade mig i denne afhandling.

J. Oskar Andersen.
